

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה דיינות "באר ישראל"
בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

מצוות שילוח הקן בשבת

שהעיקר נראה שנחלקו בזה רבי יהודה ורבנן (חולין קמא:), והעיקר כדעת רבנן שאין מצווה לשלח רק שאם רוצה בביצים או באפרוחים צריך להקדים לשלח האם. והביא על זה מה שכתב הרמב"ם (מורה נבוכים חלק ג פרק מה) שהטעם למצווה זו מצד הרחמנות על האם שלא תצטער במה שיקחו לה את הבנים, ושכן הסכים הרמב"ן (דברים כב, ו) רק שכתב שהגם שמוטר לצער בעלי חיים במה שהוא לצורך האדם, התורה רצתה לצרף את בני האדם להרגילם במידת הרחמנות, וכתב שלפי זה אין מצווה חיובית לשלח את האם ולקחת את הבנים, ואדרבה אם לא יקח את הבנים ולא ישלח את האם יותר טוב וכמבואר במורה הנבוכים (שם).

שוב הביא כי מהזוהר (תיקוני זוהר השישי עמוד כג.) שהביא החות יאיר מבואר שמצוות שילוח הקן הוא לעורר את האימא עילאה לגלות בשכינה וישראל, וכתב שאם יש תועלת לעורר רחמים שמים, בוודאי שאין כאן איסור צער בעלי חיים, אך כתב שאין נראה כן דעת הנגלה, שהרי לפי הזוהר בוודאי יש חידוש גדול בזה שמצוות שילוח הקן שייכת גם בזמן הבית שהכל עומד על מכונו ותיקנו ואין צריכים לכאורה לעורר רחמי שמים, ואילו הגמרא (חולין קלה:) תהתה מה החידוש ששילוח הקן נוהג גם בפני הבית.

עוד כתב שלפי טעם הזוהר הרי אין מקום לעורר יללה בשבת קודש, ולא נמצא בשום אחד מהפוסקים שיכתוב שאין לקיים מצוות שילוח הקן בשבת. וסיים 'אלא שאין איתנו יודע עד מה, ובמופלא ממני לא אדרוש'.

וכתב למעשה שהפוגע בשבת בקן ציפור לא יעשה שילוח הקן, ולא מבעי למבואר בוזהר שטעם מצוות שילוח הקן לעורר יללת אימא עילאה על בניה, ובוזה מעורר הרחמים של אימא עילאה על בניה, הרי אין לעורר יללה בשבת קודש. אלא אף לטעם הנגלה להתרחק ממידת אכזריות, הרי אין מצווה חיובית לשלח את האם, רק שאם מבקש ליטול את הבנים יש לו להקדים לשלח את האם, וכיון המשיך בעמ' ב'

בשבת אחר הצהריים יצאתי עם ילדי לגינה בשכונה. בני שטיפס על גבי אחד המתקנים הבחין בקן יונים עם גוזלות בתוכו ורץ אלי בשמחה כי הנה יש בידנו לקיים כעת מצוות שילוח הקן, אולם הסתפקתי האם אכן אפשר לקיים את המצווה בשבת ולהפריח את היונים, או שיש להמתין לקיים את המצווה לאחר השבת? תשובת מורינו הרב שליט"א:

שילוח האם בשבת

יש כמה דינים ואיסורים השייכים בשאלה זו: מצד איסורי שבת, כאשר שולח את הציפור בידו, הרי יש בזה משום צידה (שו"ע סימן שט"ז ס"א). וכן אם שולח באופן בידו, או לוקח את הביצים, יש בכך גם משום איסור מוקצה. (שו"ע או"ח סימן ש"ח סעיף ל"ט). עוד יש לדון אף כאשר נמנע מאיסורי שבת אלו ואינו מפריח את הציפור בידו ואף אינו מטלטל הביצים, הרי יש לדון אם בכלל מקיים מצוות שילוח הקן בצורה זו, ואם לא, הרי זו אכזריות שאינה לצורך.

דעת החתם סופר

בשו"ת חתם סופר (או"ח סוף סימן ק) הביא את מחלוקת הראשונים בצורת מצוות שילוח הקן, שדעת הרמב"ם (שחיטה פרק יג הלכה ה) שמצוות שילוח האם היא לתפוס את האם בכנפיה ולהפריחה בידו, ולדבריו אי אפשר לקיים את מצווה השילוח בשבת קודש משום מלאכת צידה ומשום איסור מוקצה. אמנם דעת רש"י (חולין קמא: ד"ה משלחי רגל בפירושו השני) המצווה מתקיימת אפילו אם מגרשה במקל ואינו נוגע בה כלל, ולשיטתו המצווה יכולה להתקיים בלי חשש איסור שבת, אלא שמחמת שיש ספק האם קיים את המצווה מנין שמוטר לצער בעלי חיים.

והביא בנידון את חקירת החוות יאיר (סימן טו) האם יש מצווה קיומית לשלח את האם, או שרק עם רוצה בביצים או באפרוחים חייב קודם לשלח את האם, וכתב

הלכה למעשה

משולחן מורינו הרב שליט"א

התחיל לספור בלשון שאלה וסיים בניחותא

ביום התשיעי של ספירת העומר לאחר שבירך הסתפק איזה יום סופרים, ופנה לעומד על ידו ושאלו: היום יום תשיעי? לאחר שזה נד עם ראשו לאישור שאכן זהו היום הנכון, המשיך הסופר ואמר: 'שהם שבוע אחד ושני ימי לעומר'. האם זה נחשב לספירה והאם יכול להמשיך מהיום והלאה עם ברכה:

תשובת מורינו הרב שליט"א:

אף שמי שסופר בלשון שאלה לא יצא ידי חובה¹, כאן שהזכיר את השבוע והימים שאחר כך בניחותא יצא, ולגבי הימים הבאים יכול לספור בברכה².

נזכר בין השמשות שעדיין לא ספר

לאחר שקיעת החמה נזכר לפתע שאתמול לא ספר ספירת העומר ומיד ספר בלי ברכה את ספירת אותו היום, האם יכול להמשיך לספור עם ברכה מהיום ואילך:

תשובת מורינו הרב שליט"א:

יכול להמשיך ולספור בשאר ימים עם ברכה³. הכין קוגל תפוזי ולאחר שרוקן את הביצים נמצא דם

לאחר שרוקן את הביצים על עיסת קוגל תפוזי האבחין שיש דם באחד הביצים, ומיד הוציא את החלק עם הדם, האם שאר העיסה מותרת באכילה?

תשובת מורינו הרב שליט"א:

העיסה מותרת⁴.

המשך בעמ' ב'

בביצה מופרית לשיטת השו"ע (י"ד סי' ס"ג) אם נמצא הדם בחלבון מותר לזרוק את הדם עצמו ולהשתמש בשאר הביצה, ואם נמצא הדם בחלמון כל הביצה אסורה, אולם לדעת הרמ"א (שם) בכל אופן כל הביצה אסורה. גם בימינו על אף שרוב הביצים המשוקות אינן מופרות נוהגים לבדוק את הביצים, אך כאשר נמצא בהן דם נחלקו הפוסקים אם יש להשליך את כל הביצה כדעת הרמ"א או שמספיק להסיר את נקודת הדם ולהשתמש בשאר הביצה, ראה בשו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' כב), ובשו"ת אנ"מ (י"ד ח"א סי' ט) שהחמיר וכן בשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' צ) שהחמיר למעשה. במקרה זה שהבחין דם לאחר שכבר שפך לעיסת הקוגל, אם יש ששים פשוט שמוטר, וגם אם אין שיישים יש להתיר משום ספק ספיקא, אולי לא נשאר מהביצה עם הדם, ואת"ל יש דם אולי אינו של אפרוח (שאינו מביצה מופרית).

תמימות, דעת יחידאה היא. וכל הקדמונים חלקו עליו, והתוס' (מנחות סו, סוף ד"ה זכר) דחו דעתו לגמרי שכתבו על דברי בה"ג ותימה גדולה הוא ולא יתכן, ע"ש. א"כ מצד שורת הדין, לא היה לנו לחוש לדעת בה"ג כלל. ואף אם דילג ספירת יום אחד לגמרי, היה לנו להורות דיספור אחר כך בברכה, רק כיון שנתפשט המנהג לחוש לדברי בה"ג ולספור אחר כך בלא ברכה, אין לשנות המנהג. ומשום כך אם יש ספק אם דילג, כיון שאין בזה מנהג, יש לנו לסמוך אכל הקדמונים, דלא כבה"ג, ולספור אחר כך בברכה ע"ש בתרומת הדשן, וא"כ גם בנידון דיין בספר בין השמשות אף שאין כאן ספק ספיקא מעליא כמו שכתבתי למעלה, אעפ"כ יש לספור אחר כך בברכה מטעם הנ"ל, וכן הביאו להלכה בשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סימן ג').

כמ"ש בכף החיים (סי' תפס ס"ק ט) משום שעיקר מצות ספירה היא שיאמר היום כך וכך, ואם לא אמר שכוונתו שכן הספירה ביום זה לא אמר כלום, אין להחשיבו כאילו לא אמר היום, כי הטעם שאינו יוצא אם ספר בדרך שאלה, כי ספירה צריכה להיות וודאית, והוא הרי הסתפק ושאל אם היום שמונה ימים, ולא ספר אח"כ בוודאות. אבל מה שאמר "היום", בזה הרי לא נסתפק. הספק מתחיל ב"שמונה", וכוונתו הייתה לשאול 'היום' (וזה ברור אצלו שהכוונה ליום) סופרים שמונה ימים? ומה שאמר בסוף שהם שבוע אחד ושני ימים זה עולה כלפי הספירה שאמר בתחילה היום.

1 כמ"ש בכף החיים (סי' תפס ס"ק ט) שאין דרך למנות בלשון שאלה, וכ"כ בארחות חיים (ספינקא) ובדעת תורה למהרש"ם, וכן הורה הגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי ניסן עמ' פד אות 1).

2 כתוב בתורה 'תספור חמישים יום', וכן 'שבועה שבועות תספר לך', ולמדים מכך שצריך לספור גם הימים וגם השבועות, (שו"ע ס"א ובמש"ב), ולכן אם ספר רק שבועות ולא ספר ימים, לא יצא (מש"ב סק"ז). דוקא בסופי שבועות של ימי הספירה, אבל כשאינו סוף שבוע, כגון ביום השמיני, אם ספר ואמר היום שבוע אחד ויום אחד לעומר, או היום שבעה ימים ויום אחד לעומר, יצא (מ"א, שער הצינן סק"א), והטעם לפי שאומר שני שבועות ויום אחד ונכלל בזה גם הימים. לכן באופן זה שעומד באמצע שבוע ואמר בניחותא 'שהם שבוע אחד ושני ימים לעומר' יצא יד"ח. ואף שאת המילה 'היום' אמר בלשון שאלה ו"ל שהרי זה כמי שהחסיר לומר היום שלא יצא

שבשבת קודש אסור לשלח ביד משום צידה ומשום מוקצה, ולהפריח בלי נגיעה, לפי הרמב"ם כלל אינו יוצא יד"ח המצווה באופן זה, ונמצא מתאכזר שלא לצורך, וסיים: 'והמתחסד בזה אין רוח חכמים נוחה הימנו'.

וכן בשו"ת שאילת יעב"ץ (סימן לו) כתב כדבר פשוט שאי אפשר לקיים מצוות שילוח הקן בשבת, שאינו יכול לצוד עופות בשבת שלא מן המזומן. וכן כתב כבר בחדושי מהרי"ט (קידושין טו). שיש איסור לשלח את האם בשבת קודש.

אם קיום מצוות עשה דוחה איסור מוקצה

בספר מעדני אשר (הלכות שילוח הקן סימן פח) הביא את דברי השער המלך (הלכות יו"ט פ"ב הלכה יח ד"ה ומן) שמתור לטלטל מוקצה לצורך מצוה, וכתב בשם ספר מנחת פתים (אר"ח תרנה) שלפי זה לא צדקו דברי החתם סופר שכתב שגם בציפור שאין חשש צידה יש מצוה מוקצה, אך הפוסקים לא הסכימו עם זה, ואסרו לטלטל מוקצה לצורך מצוה, כגון שופר, ערבה, חמץ. ומביא שם שלכאורה אף למתירים לטלטל מוקצה לצורך מצוה זהו רק למצוה שחייב לקיימה, כגון כיסוי הדם ושופר, אבל בשילוח הקן יאסרו.

אמנם בספר חזון עובדיה (הלכות שבת ח"ג עמוד קכ"ה סעיף טו) כתב שאם הציפור אינה מחוסרת צידה יכול לקיים מצוות שילוח הקן בשבת, כי המצוה של תורה דוחה איסור טלטול מוקצה מדרבנן.

אם נטילת האם כדי לשלחה נחשב כמלאכה הצריכה לגופה

רבי צבי פסח פרנק בספרו (שו"ת הר צבי, ט"ל הרים צד סימן ד) כתב להעיר על מה שכתב החתם סופר שבמה שתופס את האם כדי לשלחה עובר באיסור צידה משום שכך היא המצווה לתופסה ולשלחה אחר כך, הרי שיש לו צורך בצידה עצמה ונחשב שזו מלאכה הצריכה לגופה, והקשה שסוף סוף הרי אין לו כל צורך בדבר הניצוד, ואי משום מצוה, הרי מצוות לאו ליהנות ניתנו.

שילוח האם בשבת ע"פ קבלה

הגר"ש וואזנר (שבט הלוי ח"א סימן לב) מביא את דברי החתם סופר שלפי הזוהר אין לעשות שילוח האם בשבת כדי שלא לעורר יללה בשבת קודש, וכותב שיש ראייה גדולה לדבריו ממה שנאמר בתיקוני זוהר (שם) שרק בחול צריך להתעוררות זו, אבל בשבת הקב"ה בעצמו מלמד זכות על ישראל. וכתב 'עוד יש להעמיק בטעם אחר שאין שילוח הקן בשבת כפי דברי החתם סופר, על פי יסוד של עלמות של שבת המבואר בספרים הקדושים'. ונראה שכוונת דבריו למבואר בהגהת הרש"י (הגהות השמש"ש על ספר עץ חיים לרבי חיים ויטאל שער ט"ו פ"ג) שיש להיזהר עפ"י הקבלה לא לעשות מצווה זו, בעת שיש מוחין גדולות, כגון בימי העומר, ומראש השנה עד שמיני עצרת. ואם שהרש"ש לא הזכיר בהדיא שאין לעשות שילוח האם בשבת עד ובי"ט, כבר כתב כף החיים (אורח חיים סימן שטז ס"ק ה) שלטעם הרש"ש גם בשבת אין

לעשות שילוח הקן, שהרי גם 'בשבת נכנסין מוחין דגלות, וגם אין מסתלקין כידוע'. והגם שכתבו המקובלים הפוסקים (ראו: הגרי"ל הלל בקובץ מקביאל קונטרס י, פתחי חותם לשולחן ערוך האר"י אבן שהם יורה דעה סימן רצב) שיש לקיים שילוח הקן גם בימי הספירה, ורק שאין בזמן זה את המעלה הגדולה של מצוות שילוח האם, ולכן אין לרדוף לקיים את המצווה בימי הספירה. וכן משמע בדברי הרש"ש גופא שכאשר חזר לערוך את ההגהות עבור כדי לשולחם לחכמי המערב, כתב שקיום מצוה יש גם בימי הספירה ורק מצד העניין הפנימי אין כדאי לעשות בימי הספירה (ולהרחבה בכונת הרש"ש ראו בקונטרס קו ציפור). נראה שבשבת אין לקיים כלל, שהרי גם בלאו הכי יש לחוש לשיטת הרמב"ם שאין מקיים את המצווה אם לא שאחזה בגופה, ונמצא שמצוה את האם בלא תועלת מצוה, וגם אין בידו את המעלה של קיום המצווה בשבת.

שילוח האם בכנפיה או במקל

ובעיקר מה שכתבו רב פשוט שהמצווה לדעת הרמב"ם היא לאחוז את היונה בכנפיה ולשלחה, מציאנו לדברי חיים קניבסקי (בספר שלח תשלח תשובה ז עמוד קנח) שכתב דמה שכתב החזו"א (יו"ד סימן קעה ס"ק ב) שאין צריכים לשלח את האם בידים, ודי במה שיגרשה בכל דרך עד שתברח, אין כוונתו להכריע כדעת רש"י, אלא שדעתו כי כן גם דעת הרמב"ם. וכתב (שם עמוד נד) שכן נהג הקהילות יעקב, וכן נהג האדמו"ר מסאטמאר ובעל ויואל משה, וביאר כי מה שכתב ברמב"ם לשלחה בכנפיה אינו לעיכובא. [אמנם שאר מפרשים כתבו דעת הרמב"ם שצריכים לאחוז ממש בגוף כנפי היונה כדי לקיים מצווה וכפירוש ראשון ברש"י (שם)].

והביא (שם) כי הגרי"ש אלישיב סבר שראוי לחוש לשיטת הרמב"ם, ושרבי יחיאל מיכל פיינשטיין גם סבר שהיה ראוי לחוש לשיטת הרמב"ם, אך מחמת שהחזו"א הקל יש לסמוך על דבריו במקום הצורך, והוסיף שכן קיים בעצמו המצווה על ידי מקל. ובספר שלח תשלח הביא שכן קיימו בעצמם לשלח על ידי מקל הגרש"ז אויערבאך המנחת יצחק הגרי"י פישר והגר"ש וואזנר הגר"מ הלברשטאם הגר"מ פריינד, וכן דעת הגר"י שפירא והגר"ח"פ שיינברג זצ"ל והגר"מ שטרנבוך שליט"א. ונמצא שעיקר הכרעת הפוסקים כדעת רש"י שיוצאים ידי חובת שילוח הקן גם כשאינו אוזח באם ומשלחה, ושייתכן שגם לדעת הרמב"ם אין צריכים, ולפי זה לכאורה חזר הדין שיש לקיים מצווה זו גם בשבת קודש, שהרי גם בימי החול אין משלחים בגופה רק בכל אופן, ולא שייך טעם החתם סופר שחוששים שמא לא מקיים המצווה לדעת הרמב"ם, ומצער שלא במקום מצוה.

ואמנם בספר שלח תשלח נשאל רבי חיים קניבסקי האם לדעת החזון איש שאין צריכים אפילו להרמב"ם לעשות שילוח הקן בידים, מותר לעשות שילוח האם בשבת. והשיב (שם תשובות רבי חיים קניבסקי ס"ק קב, קג) שאין לעשות בשבת משום

המשך בעמ' ו'

הלכה למעשה

משולחן מורנו הרב שליט"א המשך מעמ' א'

קערת קורל חלבית שאינה בת יומא

הגיש בטעות טשולנט בשרי רותח בתוך קערת קורל חלבית שאינה בת יומא, מה דין האוכל והאם הכלי צריך הגעלה:

תשובת מורנו הרב שליט"א:

המאכל מותר, ולגבי הקערה יש ספק אם כלי קורל הם כלי זכוכית או כלי חרס, ובמקום הפסד מרובה אפשר להקל.⁵

5 במקרה שהונח בכלי מתכת צריך הגעלה משום שהכלי בלע גם חלב וגם בשר. ולענין הגעלת כלי זכוכית מצינו בפוסקים שלוש שיטות: א. אינם בולעים בכלל מחמת שהם חלקים וקשים וכן פסק השו"ע (ס' תנא סכ"ו). ב. כלי זכוכית בולעים ואין להם היתר בהגעלה משום שלענין הגעלה הם נחשבים ככלי חרס שלא מועיל להם הגעלה והרמ"א (שם) פסק להחמיר כשיטה זו. ג. כלי זכוכית בולעים ויש להם היתר בהגעלה ודין הכלי זכוכית ככלי מתכות, זו היא שיטת האור זרוע ועוד פוסקים. למעשה בני ספרד נוהגים כש"ע להקל שדי להם בשיטה הודחה, ומנהג בני אשכנז להחמיר כשיטת הרמ"א שאין להם היתר בהגעלה. כלי קורל עשויים מזכוכית בעיבוד מסוים (3 כמות) ובציפוי אמילי שהוא חול בעיבוד מיוחד, ויש שהשוו אותו לזכוכית וא"כ לבני ספרד אינו צריך הגעלה, ויש שהשוו אותו לחרס וע"כ הוא ודאי בולע ולא מועיל לו הגעלה, ובכלי שני אפשר להקל, אך נחלקו אם גוש נחשב ככלי ראשון. ובמסנה ברורה (סימן תנא ס"ק קנה) כתב שבהפסד מרובה יש לצדד להקל אם היה אחר מעל"ע שהוא

נזקי צנרת של שכן

בדירה בקומה העליונה אירע חור בצינור מים. כתוצאה מכך, נזלו מים לדירה בקומה התחתונה וגרמו נזק לארון בגדים של הדייר שם. האם השכן העליון חייב לשאת בעלות תיקון ארון הבגדים שניזוק בדירת השכן התחתון?

תשובת מורנו הרב שליט"א:

אם העליון לא ידע מהקלקול והנזק גם לא אירע כתוצאה מבניה שנעשתה בצורה רשלנית, השכן אינו חייב בתשלומי הנזקים.⁶ אולם אם

אש כיון שמזיקים בנפילתם. ובגמרא (ב"ק א) מבואר לגבי 'אבנו וסכיננו ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו בהדי דאולזי שחייב מדין אש שכח אחר מעורב בו בדומה לאש. והתוס' (שם ד"ה היינו) הסתפק לגבי כותל ואילן שנפלו והזיקו לאחר התראת ב"ד אם כשהזיקו בשעת נפילה הוי חיוב מדין אש, שמצד אחד דומה לאש שכח אחר מעורב בו וכן הוא דומה לבור שאין תחילת עשייתו לנזק, ודומה לאבנו סכיננו ומשאו שחייב מדין אש, דהתם נעשו בור ע"י אחרים משא"כ כותל ואילן דמחמת ריעותא הוא שנפלו מעצמן, ובסמ"ע (סי' תתק"א) הביא דברי הרא"ש ומסתימת דבריו שם מבואר ג"כ דס"ל לדינא שהחיוב לשלם מדין בור בלבד ופטור על נזקי כלים. אמנם בספר דברי גאונים (כלל נא אות טו) הביא בשם ספר חסד לאברהם שהכותל ואילן שנפלו והזיקו בשעת נפילה שחייב בהם גם על נזקי כלים, ומש"כ התוס' והרא"ש שהחיוב מדין בור הכוונה ששייך בזה גם חיוב בור וגם חיוב אש והיינו שחייב על נזקי כלים וגם על נזקי טמון, אך בפלפולא חריפתא על הרא"ש (אות ה) כתב שלדברי

התרשל בבניה או שלא תיקן לאחר שידע מהמפגע, יש לדון שחייב לשלם.⁷

לתת תוכנית מעצבת לשכן

אחד שיפץ את ביתו ולקח מעצבת פנים לתכנון המטבח, כעת מבקש שכן מבניין לידו שיש לו את אותו מבנה מטבח להעתיק את התוכנית, האם מותר למסור לו את התוכנית?

תשובת מורנו הרב שליט"א:

אם שילם על התכנית ולא רק על זכות שימוש בתוכנית, הרי זה שלו ויכול למסור הלאה.⁸

התוס' שכתבו שמסתמא חיובו מדין בור פטור על נזקי הכלים וכסתימת דברי הרא"ש. וכבר האריכו האחרונים בביאור הדמיון בכותל ואילן שהזיקו לבור אף על פי שההזיק בשעת נפילה, (עין נחלת דוד בב"ק שם ובספר קהילות יעקב ב"ק סי' ה, וע"ע בנתיב"מ סי' שז סק"א בב"ש אמרי יוסר ח"ב סי' כא מה שדנו בדין זה לענין פטור כלים ככה"פ). ולפי"ז בנידון השאלה לענין מים המחלחלים דרך הצינור שאין תחילת עשייתו לנזק, הרי זה דומה לאילן ובור שהזיקו בשעת נפילה, ונמצא שהדין תלוי במחלוקת הפוסקים אם חיובו הוא מדין בור ופטור על נזקי כלים או שחיובו גם מדין בור וגם מדין אש וחייב על נזקי כלים. ומהנכון להתפשר בזה, כיון שלדעת כמה פוסקים חייב על נזקי כלים, ואם כבר ידע מהקלקול והמשיך להשתמש הרי הוא גם מזיק בגרמא שיש חיוב לצאת ידי שמים. 8 וכן זה בדרך כלל כפי שהדמים מודיעים. כל זה כאשר לא נכתב בפירושו כי קבלת התוכנית מותנית שלא למסורה לאחרים כי אז פשוט שאסור.

אכילה בכלים שאינם טבולים בבית מלון

כבכל שנה נועדו המנהלים במלון היוקרתי "נוף הארץ" לימי עיון מעמיקים לשיתוף מסקנות ולשמוע הצעות ייעול משפרות. לאחר הפאנל פנו המנהלים לסעוד את ליבם בארוחת צהרים ליתן ריוח בין דיון למשנהו, אך התעוררה שאלה בקרב המנהלים בדבר כשרות הכלים האם הוטבלו כדין, ואם לאו, האם יש דרך לאכול את המאכלים או שאסורים באכילה:

תשובה: בגמרא עבודה זרה (ע"ה) שנינו: א"ר נחמן אמר רבה בר אבבה לא שנו אלא בלקוחין וכמעשה שהיה אבל שאולין לא. נמצאנו למדים מדברי הגמרא, שכיון שחיוב הטבילה נלמד ממעשה מדין, ממילא רק באופן הדומה למעשה במדין הכלים יתחייבו בטבילה, משא"כ בכלים שאולים שהכלי לא נשאר בידי השואל אלא חוזר אח"כ לבעלים, לא הוי כמעשה מדין ופטור מטבילה. והוסיף הרשב"א (שם) שהוא הדין השוכר מגוי כלים דפטור מטבילה, כי שאלה ושכירות אינם קונים וכן נפסק בשו"ע יורה דעה (סימן קכ סעיף ח).

מלון או מסעדה בבעלות גוי - על פי האמור עולה כי המתארח במסעדה או במלון בבעלות גוי מותר להשתמש בכלים לאכילה ושתייה, ונתפרסמו דברי החתם-סופר בפרשת צו שהזהיר מלאכול בכלי גויים מצד הטומאה שיש בכלים אלו, אך מעיקר הדין מותרים הכלים בשימוש ויש שכתבו שטוב אם יהדר ויטבול את הכלים בלא ברכה, אך צריך עיון גדול מה יועיל טבילה זו הלא אף כשטובל הכלי, הוא עדיין ברשותו של העכו"ם. אך צריך לדעת, שדברים אלו אמורים בשימוש בכלי גוי בצונן אך בשימוש בחם פשוט הדבר שאסור מצד מאכלות אסורות ובליעות איסור שבכלי.

מלון בבעלות יהודי - בכדי לדון בשאלה זו חובה עלינו להקדים ולבאר האם יש חיוב להטביל כלי מסעדה ועל מי החיוב להטבילם. יש מהאחרונים שסברו שכלים אלו נחשבים "ככלי סחורה" הפטורים מטבילה, וז"ל הדרכי תשובה (קכ ס"ק ע) "מנהג העולם לשתות בצוננת של בעל המוזג ואף שהמוזג ודאי לא טבל את הכלים כיון שהוא אינו צריך להטבילם כיון שאצלו הם כלי סחורה והשתיה הוא שואל וע"כ יש להקל ובפרט בכלי זכוכית שהוא רק דרבנן" וכן כתבו הפוסקים וסברתם היא שכיון שלעולם אלו עומדים לשימוש בשביל העסק והבעה"ב אף פעם לא משתמש אתם שימוש פרטי יחשבו הכלים ככלי סחורה, ואז הדין תלוי במחלוקת הראשונים בדין השואל כלי סחורה ומשתמש איתם למאכל האם חייב בטבילה. ויש מקום להתיר בכלי זכוכית.

אך יש שחילקו וכתבו שדווקא בכלים הנמכרים בחנות יש להחשיב את הכלים כ"כלי סחורה" כי ייעודם הוא למסחר, אבל כלים הנמצאים במסעדה היות שעומדים לצורך אכילה וזה השימוש הקבוע שלהם דינם יהיה ככלי סעודה ויתחייבו בטבילה (אגרי"מ ח"ג סי' כב) ולדינא העלו הפוסקים שבעל המסעדה יטבול את הכלים אך בלא ברכה.

ועל כן המתארח במלון או במסעדה שהבעלים הוא יהודי ויודע שהבעלים לא הטביל את כליו, היות שישנם הסוברים שכלים אלו הם "כלי סעודה" החייבים בטבילה (וכפי שנתבאר סברתם לעיל) מעיקר הדין אסור לאכול בכלים אלו ואף אם בעל המלון טוען שהטביל כליו אין להתפתות ולשמוע לו שהרי בדרך כלל הבעלים הינו מחלל שבת ל"ע ועובר על איסורים רבים וכיון שכך פקעה נאמנותו, ואין לסמוך על דבריו, ולכן מוטב יעשה שיאכל וישתה בכלים חד פעמיים וכך יצא מכל נדנדוד וחשש ובמנחת שלמה (ח"ב סי' אות יא) כתב שמותר להשתמש בסכ"מ חד פעמי אף באופן שהצלחת שעליה מונח המאכל אינה טבולה, משום שהוא דרך ריקון. ויש שהתירו את השימוש בכלים בשעת הדחק ותוכן טענתם הוא מכיון שמהתורה אין איסור להשתמש בכלי שאינו טבול ואיסור ההשתמשות הוא מדרבנן כאן יהיה דין הכלים כ"ספק דרבנן" שהרי יש הסוברים שהכלים האלו פטורים מטבילה דהוי "כלי סחורה" וכדלעיל וא"כ ספק דרבנן לקולא (מנחת יצחק ח"א סי' יד), ועוד נטו הפוסקים להביא דרך להתיר באופן שהמאכל הינו מוצק דהיינו שאוכל מאכל שניתן לאכול אף ללא עזרת הכלי שאז יש סניף להקל (אך במאכל נוזלי שהכלי הוא הכרחי לא הקילו) וכן פסק באגרות משה (י"ד ח"ג סי' כב) וכבר כתבנו את דעת הדרכי תשובה להקל בכלי זכוכית שחיוב טבילתו רק מדרבנן, ולכן נראה לפסוק לדינא שבשעת הדחק ניתן לצרף מהסברות המובאות לעיל.

העולה לדינא:

המתארח במלון בבעלות גוי בשימוש בצונן מותר ללא חשש (ומדרך חסידות כתב בחת"ס שלא ראוי) בשימוש בחם- אסור מחשש בליעות איסור.

המתארח במלון בבעלות יהודי, לכתחילה חוששים לדעת הסוברים שהוי "כלי סעודה" ואין להשתמש ובשעת הדחק ניתן להקל באחד מהאופנים הבאים:

1. באופן שהצלחת אינה טבולה ורוצה לאכול בסכ"מ חד פעמי שהוי דרך ריקון.
2. מאכלים מוצקים שהיה יכול לאכול אף בלא הכלי.
3. כלי זכוכית שחיוב להטבילם הוא רק מדרבנן אזי יכול להקל.

בירך רק על המחיה כשהיה צריך לברך גם על הגפן האם יחזור ויברך

יעקב שברוך כלל נוהג לשמוע קידוש מאחר הפעם עשה קידוש לבד, ושתה את כל הכוס אך לאחר שגמר בירך רק על המחיה כהרגלו, מבלי להזכיר בברכה על הגפן ועל פרי הגפן ונפשו בשאלתו האם יחזור ויאמר על הגפן או שדי לו בברכה על המחיה:

תשובה: הנה אם שתה רק יין ובירך על המחיה במקום לברך על הגפן נראה שבוודאי יצא וכמו שהמברך ברכת המזון כששתה יין יוצא י"ח וכנפסק בשו"ע (סימן ר"ח סעיף י"ז) כיון שישן גם זיין וסועד הלב א"כ גם על המחיה יכול לפטור כי דינו כמזון, וכן כתב מפורש בבאר היטב (סימן ר"ח ס"ק כ"ג).

אך כאן עדיין יש לעיין כי הרי המברך בורא פרי האדמה על פרי העץ יצא, אך המברך על פרי האדמה ויש לפניו פרי העץ ולא התכוין מפורש להוציא את פרי העץ לא יצא י"ח, ולכאורה אותו דין כאן אף שהמברך על המחיה על יין יוצא י"ח כי התכוין לפטור את היין ששתה, אבל כאן שכשבירך על המחיה התכוין לפטור את העוגה שאכל קודם ולא את היין ולא יצא י"ח בברכה אחרונה על היין.

ובפמ"ג בפתחה להלכות ברכות (אות י' ד"ה מריש) כתב שיש חילוק בין ברכה ראשונה לאחרונה, שבברכה ראשונה יכול להתכוין לא להוציא מאכל אחר וכגון שיש לו מאכל שהוא ספק האם ברכתו העץ או האדמה ומברך תחילה בורא פרי העץ יכול לחזור ולברך בורא פרי האדמה, כיון שהוא לא התכוין לפטור את מין הספק, אבל בברכה אחרונה כשאכל פת הבאה בכיסנין ואח"כ אכל לחם לא יוכל לברך ברכת המזון ואח"כ על המחיה כיון שלפי הצד שצריך לברך על פת הבאה בכיסנין ברכת המזון כבר יצא י"ח אף שהתכוין מפורש להוציא רק את הלחם.

ויש שרצו לומר שלפ"ז גם כאן אף שבירך ברכה אחרונה התכוין רק על העוגה יצא י"ח גם על היין וכן פסק הכף החיים (סימן ר"ח ס"ק ע"ו).

אך בהר צבי (ח"א סי' ק"ה) מביא את הרב פעלים (ח"ב סי' לב) שחולק על הפמ"ג וסובר שכיון שמצות צריכות כוונה והוא לא התכוין לפטור מאכל לא יוצא י"ח אך לכאורה יש כאן חידוש נוסף בדין מצוות צריכות כוונה שלא די לכיון לצאת בברכה אלא צריך לכיון מפורש על כל המאכלים שאכל.

וביותר נראה שאף שנאמר שיש שינוי בין ברכה ראשונה לברכה אחרונה שבברכה אחרונה יוצאים ידי חובה גם ללא כוונה מפורשת, אך כ"ז שמברך את הברכה המתאימה שקבעו חז"ל אך כשמברך ברכה שאינה מתאימה כיוון שקבעו חז"ל לברך ברכה אחרת עדיין לא יצא י"ח ורק בברכה שבירך מפורש להוציא י"ח גם דבר שלא תקנו לכתחילה.

שוב מצאתי שהאבן העזר בסימן ר"ח (סעיף י"ז, הביאו המשנה ברורה בסימן קע"ו סק"ב) כתב הא דאיתא בש"ס סוף פרק קמא דברכות (ב). בתמרים, הא מבואר שם דאם בירך בדיעבד על התמרים ברכת המזון יצא, והיינו אם לא אכל פת כלל, ובירך על התמרים ברכת המזון יצא, או שאכל נמי פת וכיון לפטור בברכת המזון גם התמרים להדיא, לכן בזה יצא.

ובמנחת שלמה (ח"א סי' צא) הביא ראייה מדברי השו"ע בסימן רצט (סעיף ה) שיש אומרים שאם עשה הבדלה לפני הסעודה ובירך ברכת המזון צריך לברך בנפרד ברכת מעין שלש על היין.

ושב מצאתי גם בדברי המאמר מרדכי (סימן נ"ב סק"ד) שגם כתב סברא זו לגבי ברכת אלוקי נשמה שאפשר לברכו לאחר התפילה אף שאמר ברכת מחיה מתים.

העולה לדינא:

השותה יין ואכל מיני מזונות ובירך רק על המחיה ושכח להוסיף על הגפן, יכול לסמוך על כל הפוסקים הנזכרים ויברך שוב מעין שלוש על היין ששתה.

מזווה בדירת אירוח לשבת אחת (א)

ופטור גם בארץ ישראל, ומ"מ כיון שחיוב מזווה בשכירות הוא רק מדרבנן, נראה להקל כה"ג, עכ"ל. עוד כתב שם טעם לפטור: שבמלון בשעת חתונה ניכר שאינו לדירה ולכן אין חיוב במזווה.

עוד כתב בתשובות והנהגות (ח"ב סי' תקלו) לגבי מי שגר בבית הוריו בתקופה שלאחר לידת אשתו במשך למעלה מחודש, וז"ל: מיהו נבוכ אני אם בני"ד דינו כפונדק, דדלמא פונדק היינו דפנוי לאורחים שלא מתעכבים שם בדרך, ובכה"ג דנתעכב שלשים יום חייב לקבוע מזווה, אבל כאן שהוא שוהה שם כאורח וכן ביתו של הבעה"ב, דלמא על הבעה"ב מוטל החיוב ולא על האורח אפילו נמצא שם שלשים יום, ולכן אין עליו חיוב, ורק שוכר בית מיהודי חייב ולא היכא שהוא כאורח אצלו.

תנאי: ע"ע תשובות והנהגות (ח"א סי' תרמא) דמהני להתנות שאינו שוכר רק גר בפונדק ופטור.

ו. מיועד וראוי לשהייה ממושכת: בספר אגור באהליך (סי' פ"ג) מאריך להוכיח דעיקר החילוק הוא אם המקום דירה מיוחד ועומדת ויש אפשרות לשהייה ממושכת, זהו דין 'שוכר בית', או שהדירה עומדת ומתאים רק לשהייה זמנית (דהיינו פחות מ' יום) ואפי' אם ירצה הדר בו לגור בה בקביעות לא יוכל, בין מפאת הבעה"ב או מפאת מיקום הדירה או הדירה עצמה, זהו דין 'דר בפונדק', עיין שם. ועיקר טעמו הוא, כי זיל בתר טעמא, הואיל וחייבו חז"ל בשוכר מיד משום ישוב אר"י כדי שימשיך לגור בה, א"כ כל מקום ששייך זה, כלומר שיש אפשרות לקבוע שם דירתו לתמיד, חייב במזווה מיד.

בספר המזווה (מילואים אגות) מביא את רוב שיטות הנ"ל ומסכם אותם לב' מהלכים עיקריים: א' אם יש לו רשות בעצם הבית או רק זכות השתמשות. ב' אם הדירה עומדת להשכרה לזמן ארוך או לזמן קצר. ומסיק שם דעל פי רוב כשיש את זה יש גם את זה ואין כ"כ הרבה נפק"מ למעשה.

ז. גר או מתאכסן: עוד היה נראה לענ"ד לבאר החילוק בין שוכר לפונדק: דתלוי איך מגדיר האדם השהייה זו בדיבורו, האם אומר ש'מתאכסן' כאן או שאומר ש'גר' כאן לתקופה. ובדרך כלל החילוק הוא, שאם יש לו דירה אחרת במקום אחר הראוי לדירה, אך באיזה סיבה שוהה כאן לאיזה זמן, אזי מדגירים זאת 'מתאכסן', משא"כ אם אין לו כעת דירה אחרת עם כל צרכיו במקום אחר, ולכן שוהה בדירה זו, אזי מגדירים זאת ש'גר' כאן, כיון שכאן הוא כל צרכיו.

ח. כלי מיטה ונקיון: עוד ראיתי אומרים שתלוי אם הבעה"ב נותן הכרים וכסתות ומגבות וכדו', וכן אם הנקיון מוטל עליו.

ט. אפשרות לבעה"ב ליכנס: עוד שמעתי שיש חילוק, אם הבעה"ב יכול (למרות שנעמד מה בדרי"כ מטעמי נימוס) להיכנס לדירה בזמן שמיועד לשימוש הדר שם, אזי דינו כפונדק ואם לאו דינו כשוכר.

י. מניח חפציו: בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' קכב) מחדש שאם הבעה"ב מניח את חפציו בדירה זו [ואפי' נותנם לשימוש השוכר], דינו כפונדק (ודבריו עפ"י המבואר בהל' עירובין בדין 'תפיסת יד'). וסומך עליו להלכה בשו"ת באר משה (ח"ב סי' פו וסי' פט), אך בשו"ת שרגא המאיר (ח"ב סי' י) משיג עליהם.

הבראה' דינו כפונדק, מטעם כי אין קנין בגוף הבית אלא זכות השתמשות בלבד.

ועי' עוד מש"כ בשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' ספ) לגבי חיוב מזווה בבית חולים, שיש חולים משתהים שם ב' או ג' חדשים, והכריע דפטור ממזווה לגמרי, מאחר שהחולה אינו שוכר הבית רק שנתון שוכר עבור מה שהוא שם ולא מחזי כלל כשלו.

ב. דעתו להשתקע: דעת הרב השואל בשו"ת שבט הלוי שם (ח"ב סי' עפ): דתלוי בצורת הענין, ולדעתו דאדם שבא אפילו כשוכר אבל הוא רק אורח במקום ואין דעתו להשאר זמן רב, אז אפילו שוכר דינו כפונדק, משא"כ שוכר דדעתו להשתקע. ויצא לו מזה, שהיוצאים לנוח בא"י בימות הקיץ כיון דאין להם כל כוונה להשתקע במקום שדינם כפונדק. ע"כ [וכ"כ בשו"ת ר"ע יוסף שליונגר (סוסי"ר) לפטור השוכר אם דעתו מתחילה לפחות מל' יום]. אך השבט הלוי שם דחה סברא זו.

ג. עם או בלי ריהוט: בשו"ת קנין תורה (ח"א סי' קכו אות ג) כתב: דע"כ זהו החילוק בין פונדק לשוכר בית, דשוכר בית היינו חדרים ריקנים, ופונדק היינו שיש לבעה"ב שם מטה כסא ושולחן וכל דברים הכבדים, וא"כ זה הדר בפונדק אינו נחשב שוכר כלל, רק שמשלם בעד מה שהוא שם, עיין שם. [ושיטה זו היא קצת כעין שיטת השהב"ל לעיל].

וראה עוד במועדים וזמנים (ח"ד סי' רפז בסוף הערה א) שדן בשוכר דירה מרוהטת מישיראל, דיתכן דחייב השוכר מיד אפי' בחו"ל, כי המקום הוא מקום חיוב, אך מסיק שאין משמעות הפוסקים כן.

ד. תשלום על בסיס יומי: הגר"ח קנייבסקי בביאורו על מסכת מזווה (פרשה סדורה אות נ"ט) וכן בספרו 'מזוזות ביתך' על שו"ע (סי' רפ"ו סי"ק עה) מבאר שפונדק פטור כי אין דרך להשתקע שם ושוכר כל יום בפני עצמו והבעה"ב יכול להוציאו כל יום, לכן לא חשו חכמים לחייבו באופן זה, אלא אם נשאר שלשים יום דאז חזינו דדעתו להישאר כאן זמן קבוע, כבר חשו חכמים ליישוב ארץ ישראל, שע"י שנחייבו במזווה, לא ימהר לעזוב, יקבע וישכור הדירה כאן. וכעין זה גם בחוט שני (הל' מזווה רפ"ו כב). וכע"ז בשבות יצחק (מזווה פ"ד אות ד) בשם הגר"ש אלישיב, שמלון שמשלמים על בסיס יומי נחשב פונדק.

ה. קנין, זכות בחדר מסויים, הדרך להתעכב שם: דעת הגר"מ שטרנבוך (מועדים וזמנים ח"ד סי' רפז בסוף הערה א): בתחילה סבר דתלוי בקנין, ובפונדק לא עשה קנין, ושאל להגאון מבריסק צ"ל ושלל סברא זו ודעתו שפונדק פטור אפי' עם קנין. שוב כתב שיתכן דתלוי כמה זמן רגילים לדור שם. ודן שם לגבי חתן השוכר מקום חפוטו ומסיק דפטור כי אינו שוכרו לכל צורך אלא לחופתו בלבד ולא לכל השתמשות.

ובתשובות והנהגות (ח"ד סי' רלט) כתב וז"ל: וגדר פונדק לא נתבאר כמה שונה משוכר, ולכאורה הכוונה שאין לו זכות בחדר מסויים ויכול בעה"ב לגרשו לחדר אחר, לפי"ז נסתפקתי בנישואין הנערכים בא"י במלון שכשרות המזוזות מפקפקת, ושוכרים במלון חדר לייחוד, נסתפקתי דיתכן שחייב במזווה בחדר מיד כששכר, וחייב בכל הפתחים של החדר. אבל אולי אף ששוכר לשעה או שתיים, כיון דאינו קבוע דינו כפונדק, שלא נקרא קבוע כשוכר,

לכבוד שמחת השבע ברכות במשפחתו, הגיע נפתלי לשובות בעיר אחרת [בארץ ישראל]. הדירה שמצאו לו להתארח היתה דירה ריקה בלי כל ריהוט, כי בעיקרון היא עומדת להשכרה [לטווח ארוך], אך במצב הנוכחי השוכר הקודם כבר יצא ועדיין לא מצאו שוכר חדש והיא עומדת ריק, לכן הקצוהו לכבוד האורחים לשבת זו, הביאו מיטות מתקפלות וכו' ואיכשהו הסתדרו. אמנם בליל שבת הבחין האורח שחסרים מזוזות בכל דלתות חדרי הבית, מלבד בפתח הראשי בכניסה לבית, נפתלי אינו יודע מה עליו לעשות במצב כזה.

תשובה: איתא בשולחן ערוך (יו"ד סי' רפ"ו סעי' כב): השוכר בית בחוצה לארץ והדר בפונדק בארץ ישראל, פטור ממזווה שלשים יום. והשוכר בית בארץ ישראל, חייב במזווה מיד, משום ישוב ארץ ישראל.

ופירש רש"י בגמ' (מנחות מד.) משום יישוב א"י: דלאחר שקבעה שוב אינו נוטלה משם אפי' יוצא ממנו כדאמר בפ' השואל בב"מ (קב.), הלכך בקושי יצא ממנה מפני טורח מזווה אחרת. ואפי' יוצא ממנה ישכרנה אחר מהרה כשימצאנה מזומנת במזווה ונמצאת א"י מיושבת. עכ"ל.

ובשפת אמת (מנחות שם) מבאר אחרת וז"ל: משום דמזווה שמירה לבית משום מוזיקי, לכן משום ישוב א"י לא הניחו כלל בית בלא מזווה בא"י, שלא יהי בלא שמירה.

גדר שוכר ופונדק:

והנה לא נתבאר מהו גדר 'דר בפונדק' שפטור עד ל' יום, ומהו גדר 'שוכר בית' שחייב מיד באר"י, והפוסקים הראשונים והאחרונים לא כתבו בזה דברים מפורשים [וכנראה ה' להם הדבר פשוט ולא הצרכו לפרשו ולבאר החילוק], אך פוסקי זמננו וביתר ביאור בספרי המלקטים של זמננו כתבו בזה כמה מהלכים, ובאמת כבר דשו בה רבים בענין זה והאריכו בזה בכמה חילוקים ואופנים, ואנו נענה את חלקנו.

ולמרות שיתכן שאחר העיון יבחין המעיין שכמה מהשיטות קרובים דבריהם להיות שווים, מ"מ אנו נציע כאן את שיטות הפוסקים ואת דבריהם כמו שהן, והבוחר יבחר את סדר וסיכום הדברים כפי אשר יעלה בידו.

א. עצם הבית או זכות לדור: דעת שו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' עפ): דלשון הברייתא וסתמת הרמב"ם ושו"ע מוכח דהבדל בין שוכר לפונדק הוא בזה, שזה רק דר בפונדק, וזה שוכר, וכמש"כ רש"י (מנחות מד.) שלנים בו עוברים ושבים, אף שמדובר עד ל' יום, מ"מ מי שמשלם בפונדק אינו שוכר בית הפונדק דהיינו עצם הבית, אלא משלם עבור הזכות לדור בו וללון בו כפי הסכמת בעל הפונדק. ולפי"ז מסיק: א"כ מי ששוכר דירה, אפילו ודאי אין דעתו להשתקע דינו כשכירות.

וכן כתב שבט הלוי (ח"ב סי' קנו): י"ל דדר בפונדק היינו דאינו שוכר עצם הבית אלא הזכות לדור שם כפי ראות בעל הפונדק, והי' זה מדויק בלשון הדר בפונדק שאינו מזכיר ענין שכירות, משא"כ שוכר, אף דשכירות לא קניא מ"מ כיון ששכר עצם הבית זה די לענין חיוב מזווה.

וכע"ז גם בחובת הדר (פ"ג סי' והע' יח) לגבי 'בתי

המוצא בכיסו מוקצה בשבת

בעוד קהת ויצהר צועדים יחדיו לחדר האוכל שבישיבתם לסעוד את סעודת השבת, קפא לפתע קהת על מקומו ונותר עומד מהורהר, מה ארע לך, שאלו יצהר בפליאה, בערב שבת הנחתו בכיס הקפוטא את מחזיק המפתחות שכולל בתוכו את כרטיס המקוה (צי"פ), ועתה נזכרתי שהכרטיס הוא מוקצה, וא"כ הבגד הוא בסיס לדבר האסור ואיני יכול ללבושו, מה מוטל עלי לעשות:

תשובה: כתב הרמ"א (סי' ש"ח) דבר מוקצה שנמצא בכיס של בגד אם הכיס כולו תפור על הבגד כמו כיסים של חולצה כל הבגד הופך להיות בסיס לדבר האסור וכשהניחו בכוונה אסור לטלטלו כלל. אמנם כשרק פי הכיס תפור בבגד כעין כיסי הקפוטא והחליפות שלנו הכיס עצמו נחשב כבסיס, והבגד כולו אינו נחשב כבסיס מפני שטפל לבגד, ומותר לטלטלו וללבושו, ונחלקו הפוסקים אם צריך לנערו.

ומקור מחלוקתם הובא במג"א שם (סק"ז) בדברי הגמ' בשבת (מד): מוכני שפירושו שידה שתחתיה גלגל, ומונח על הגלגל כסף, אם הגלגל מתפרק נחשב הגלגל כבסיס לדבר האסור ואסור לטלטלו עם השידה, וכשאינו מתפרק הוא בטל לשידה ומותר לטלטלו עם השידה, כיון שהמעות אינם מונחים על השידה, ואין השידה נהפכת לבסיס.

ומהתוס' משמע שאין צורך לנער את המעות, ומבאר המג"א דדין זה הוא אפילו במניח בכוונה. אך הרמב"ם בפירוש המשניות בכלים כתב דהטעם שאינו צריך לנער את השידה מכיון שהיא טירחא גדולה להפוך את כל השידה כדי לנער את המעות מהגלגל ועפי"ז כתב המג"א דבכיס שאין כאן טירחא צריך לנער את הבגד, ופסק המ"ב דאם אפשר צריך לנער.

וא"כ גם בנידון דידן אם היה בו כרטיס מקוה או מפתח של מכונית בלי מפתח אחר נוסף של היתר והיה צריך לנער בלי לגעת בכיס כלומר שיאחז בבגד וינערו עד שיפול המוקצה מהכיס. ואם מתבייש לפשוט את הקפוטא כשהוא בביהמ"ד יכול ללכת לחדרו ולנערו שם. אך אם יש שיש במחזיק גם מפתחות של היתר שאז הוא בסיס להיתר ולאסור נראה שאינו צריך לנער כלל. דבשש"כ כתב בשם הגרש"א שמחזיק מפתחות שיש בו מפתחות של רכב ומפתחות נוספים של היתר מותר לטלטלו משום שהוא גם בסיס להיתר כנ"ל, ומה שמטלטל גם בזאת את המוקצה הוא טלטול מן הצד, ולא ביאר מדוע אינו צריך להוציא את מפתחות ההיתר מתוכו, כמו שמבואר בס' ש"ט ס"ג דבסל מלא פירות שיש בו אבן, צריך להפוך את הסל ללקט את הפירות שהתפזרו ולהחזירם לסל. ונראה שטעמו משום שהוא טירחא יתירה לפרק מתוך המחזיק את כל המפתחות כמו שכתבנו לעיל בשם הרמב"ם.

העולה לדינא:

כשהניח או שכה מחזיק מפתחות בכיסו שיש בו מפתחות של היתר ומפתח של מוקצה, מותר ללבוש את הבגד ואין צריך לנערו, ולכתחילה יוציא את המוקצה מתוך המחזיק בע"ש (שש"כ שם).

אר"י [וכ"כ מנחת חינוך (מצוה תכג אות ב), שד"ח (מע' מ כלל קיב)]. אך בפרשה סדורה (פ"ב אות ט) כתב בדעת הרמב"ם והחינוך דמשמע דהוי מה"ת כי ישוב אר"י מחשבהו לקביעות].

חיוב המשכיר:

כתבו כמה פוסקים (נמוק"י סוף הל' מזוזה ד"ה משכיר, ערוך השולחן סי' רפו מה, ועוד) שגם בפונדק שהדר שם אין לו חיוב לקבוע מזוזה, מ"מ אם המשכיר הוא ישראל, חייב הוא לקבוע בה מזוזה, והטעם כי הוא משתמש בדירה להשכין שם אורחים ולא גרע מבית הבקרה וכדו'. וגם עפ"י מה שכתב הרמב"ם (פ"ו ה"ו) והטור (סי' רפ"ז) לגבי בית הכנסת שבכפרים שחייב במזוזה כי האורחים לנים שם (ועי' במקדש מעט רפו יז, שו"ת קנין תורה ח"א קכו).

אך בנידו"ד יתכן דפטור המשכיר, כי כרגע אין הדירה משמשת לכלום וגם עומד ריק בלי כל ריהוט וכדו', ורק בדרך ארעי השכין שם אורחים לשבת אחת באקראי.

שו"ר בספר שערי המזוזה (פ"ט סוף הע' מו) שדן במקרה זה גופא ועפ"י הסברות שזכרנו ומסיק בצ"ע למעשה. ומ"מ נראה שאם הבית ריק מריהוט וכדו' ואין ראוי לדירה, בודאי פטור.

העולה לדינא:

במאמר זה (חלק א) ביארנו את הדברים דלהלן:

השוכר [וכן שואל] בית באר"י, חייב במזוזה מיד מדרבנן, ואילו פונדק פטור ממזוזה עד ל' יום.

הבאנו כמה וכמה שיטות הפוסקים בגדר מה נחשב שכירות ומה נחשב פונדק.

מתארח, שאין לו שום קנין וזכות ממוני בדירה ובהשתמשות בה והבעה"ב יכול להוציא כל רגע, פטור ממזוזה.

בכל מקום ספק בדינים אלו של שוכר בית, יש להקל מאחר שחייבו אינו אלא מדרבנן.

אפי"ו באופן שאין הדר בדירה חייב במזוזה, כגון שגר שם באופן ארעי, מ"מ יש שכתבו שהבעל הבית עצמו יש לו חיוב לקבוע מזוזה.

אי"ה בשבוע הבא במאמר ב' נבאר עוד נידונים הלכתיים בשאלה זו לגבי מי שנקלע בשבת בדירה ללא מזוזה.

שהייה בדירה ללא תשלום

[כמו בנידון דידן]:

שואל: אפי"ו מי שאינו משלם כסף על האירוח חייב במזוזה כמו דין שוכר שמשלם כסף וכפי כל הפרטים שנתבאר, כמו שכתב הרמ"א בשו"ע שם דגם שואל חייב.

אך יל"ע בזה, כי במקור הדין (בית יוסף שם בשם רבנו מנוח עפ"י משמעות הגמ', וכן בפרישה סוס"י רפ"ז) משמע לכאורה שהם כתבו זאת רק לגבי החיוב בשוכר לאחר ל' יום, אבל לגבי החיוב מיד בשוכר באר"י יתכן דפטור בשואל, אמנם בפשטות דברי הרמ"א קאי גם על שוכר באר"י מיד. ואכן כן כתבו כמה אחרונים (שו"ת באר משה ז קו, שערי צדק, שו"ת אבני ישפה א רט) דגם שואל חייב מיד באר"י, ודלא כפאת השולחן (הל' אר"י סי' א ס"ד).

מתארח: כתב באבני ישפה שם (עפ"י תוס' ר"ד שבת קלא:), שהמתארח' דינו גרע טפי משואל ופטור, וכ"כ בשכ"ל טוב (רפו שכב), והטעם כי אין לו קנין ממוני בבית כמו שואל, רק שנתנו לו זכות השתמשות והבעה"ב יכול להוציא או כל רגע, וא"כ לא עדיף מפונדק.

[אך ראה מ"ש בחובת הדר (פ"ג הע' יח) עפ"י שער הציון (סי' שע סקל"ג בדעת המהרש"ל) שבאורח הרגיל לבוא שם, אין דינו כאורח].

למעשה: עפ"י רוב הסברות ושיטות שנתבאר עד הנה, נראה דבנידון דידן הוי כמו פונדק ופטור ממזוזה, פוק דוק ותשכח, אמנם לפי הסברה שהובא לעיל שפונדק הינו דווקא דירה שאינה עומדת לדור שם בקביעות, א"כ יתכן שנחשב נידו"ד כשוכר וחייב, כי בדרך כלל גרים שם בקביעות ולכן זה מיועד, אך למעשה נראה להקל עפ"י רוב הסברות שנתבאר לעיל, ובפרט בחיוב דרבנן.

במקום ספק:

אחר שהבאנו את כל השיטות בענין שוכר, יש לציין: בכל מקום ספק בענין החיוב מזוזה בשוכר, יש להקל מטעם ספק דרבנן לקולא, וכמו שכתב בשו"ת רבי עקיבא איגר (מהדו"ק סי' סו, הובא בפתחי תשובה סי' רפו סק"ט, וכ"כ תשובות והנהגות ח"ד סי' רלט) עיין שם, כי להלכה נקט' כשיטות הראשונים דגם שכירות לאחר ל' יום אינו חייב רק מדרבנן (עיין שם ועי' שו"ת אבני נור יו"ד סי' שפ). ובפרט לגבי חיוב מזוזה מיד בשוכר באר"י נראה דלכו"ע אינו חייב רק דרבנן, וכמו שמשמע פשטות הגמ' ושו"ע מטעם ישוב

מהיכלי תורה והוראה מוסדות "באר ישראל" נשגור כוס של ברכה עם ברכת מזל טוב לבבית, קדם מעלת ידידנו ומכובדנו היקרים והנעלים חכמי ורבני כולל באר ישראל

בסימן טוב ובמזל טוב

- הרה"ג **מנחם מנדל גלוקופף שליט"א**
להולדת הבת
- הרה"ג **נחמיה דנדרוביץ' שליט"א**
להולדת הבת
- הרה"ג **יעקב סנקביץ' שליט"א**
להולדת הבן

יזכו לראות נחת ושמחה לאורך ימים ושנים טובות מתוך אושר וכבוד, בריות גופא ונהורא מעליא

בענין חיוב טירחא והפסד זמן להשיב אבידה

סנדר נוסע באוטובוס לאשדוד, לחתונת בן דודו הקרוב ובישבו באוטובוס מבחין במרחק כעשר מטר מהתחנה בארנק הזרוק על הארץ ונראה לו ממקומו שהוא מלא בכסף ובמסמכים ובאם ירד כעת לקחת האבדה לא יספיק להשתתף ברוב החתונה וגם יאבד הרבה מזמנו בהמתנה לאוטובוס הבא רק בעוד שעה וחצי, האם חייב בהשבת אבידה. ומה הדין אם האבידה היא דבר שאף אם היה שלו לא היה יורד מהאוטובוס בעבורה

תשובה: הנה הוראה אבידה ואינו מטפל בה להשיבה עובר על "לא תוכל להתעלם" (ולט"ו {סי' רנ"ט} עובר גם על "השב תשיבם"). אך מצאנו מספר אופנים שבהם פטורה התורה מהשבה שנינו במשנה (בא מציעא כ"ט): "מצא שק או קופה וכל דבר שאין דרכו ליטול הרי זה לא יטול" ובגמרא דף ל. לומדת הגמרא מהכתוב "התעלמת" פעמים שאתה מתעלם וכו' או שהיה זקן ואינה לפי כבודו או שהיתה מלאכה שלו מרובה משל חבריו וכו' ובגמ' ב"מ (דף ל' ע"ב) "אמר רבא כל שבשלו מחזיר בשל חבריו נמי מחזיר" וכו' מבואר שהאופנים שפטרה התורה מהשבת אבידה הם אם הוא זקן ואינו לכבודו להשיב אבידה כזו. או שבזמן ששיב יפסיד כסף מעבודתו יותר משווי האבידה שיחזיר, אך לא מצאנו שפטרה התורה עבור טירחה או איבוד זמנו וכן כתב בשו"ע הרב הלכות מציאה ופקדון(סעיפים ל"ו ל"ז) אבל מי שאינו חשוב בעיני הבריות רק שמגביה דעתו ומחשב את עצמו ומתבייש בזה מהבריות ובעיניהם אין זו חרפה לו, הרי זה חייב מן הדין להחזירם אע"פ שאילו היה שלו לא היה מחזירם לעצמו, ואין צריך לומר אם היה מחזירם לעצמו מפני הטורח וכו' והם כלים פחותים ודמיהם מועטים וכו' שהוא חייב מן הדין לטרוח בהם עד שיגיעו לרשות הבעלים כי בשלו הוא רשאי לותר על ממונו מפני טורח גופו ולא בשל חבריו וכו' אפילו טורח מרובה על שוה פרוטה אחת. עד כאן לשונו

הרי שאין פוטר אותה מהשבת אבידה אף טורח גדול ואף לעצמו לא היה טורח טורח כזה. אמנם צריך להבין את החילוק מדברי רבא כל שבשלו אינו מחזיר גם בשל חבריו אינו צריך להחזיר

ונחלקו הפוסקים בביאור מימרא זו: לבית יוסף ולפרישה (סי' רס"ג) רבא דיבר על זקן שאין לפי כבודו להחזיר ובכל אופן אם משער בדעתו שאם היה שלו היה מחזיר, חייב בהשבה אמנם דעת המהרש"ל (בכתב שלמה על הגמ') שם הביאו הדרישה (סימן ע"ב סי' ס"ח) שרבא דיבר על כל אדם שאם משער בעצמו שאם היה שלו לא היה משיב ולשיטתו באמת צריך להיות שכל אדם ישער אם היה שלו אם היה משיב, אך יש לעיין בדבריו אם כוונתו שכל אדם ישער אם זה בזיון לו, אבל סיבה אחרת כגון טירחה יתירה אינה פוטרתו או שתמיד משער אם היה שלו לא היה משיב פטור ובספר קקיון דיונה כתב שאדם שאת שלו לא יקח מעצלות אין זה פוטרו מלהשיב את של חבריו, אך כאן יש לו סיבה יותר אמיתית

והנה בגמ' במסכת ברכות (דף י"ט) הוכיחה מכאן שחוששים לכבוד הבריות על כל פנים במידי דממונא ונראה שהענין הוא שהקפידה התורה במיוחד בכבוד הבריות.

ועיין בדברות משה שביאר מה שצריך גם לימוד של "התעלמת" לפטור זקן ואינה לפי כבודו ולגבי כהן והיא בבית הקברות שהגמרא אומרת שאף אם הטומאה היא רק לאו וההשבה היא עשה לא היה דוחה הממון את האיסור, ובטעם הדבר ביאר הדברות משה שהוא מהדין של רבא שכל שבשלו מחזיר בשל חבריו מחזיר וכו' וכאן כהן לא היה מחזיר לעצמו מפני האיסור. ומקשה שהרי לזקן ואינו לפי כבודו צריך לימוד מ"התעלמת" ולא סגי במה שבשלו לא היה מחזיר ותיירץ שלגבי כהן שאינו מחזיר מפני האיסור- מספקים דברי רבא אבל לומר שגם כבוד נחשב "כל שבשלו אינו מחזיר" לזה צריך לימוד מיוחד מ"התעלמת", ואם כן, היוצא מדבריו שבאמת הכלל של רבא אינו חל רק על זקן ואינה לפי כבודו אלא על דברים נוספים, אמנם לא תמיד מה שלא היה מחזיר לעצמו מכל סיבה שהיא פוטרו מהשבת אבידה, שהרי אפילו לזקן ואינה לפי כבודו צריך לימוד מיוחד ומסתבר דגם דעת המהרש"ל היא שאדם שלא היה מחזיר בשלו מפני הכבוד פטור שמצאנו בכמה דברים שפטרה התורה מפני כבוד הבריות וכן ראיתי בקובץ "הישר והטוב" (ח"ח עמוד י"ב) שכתב הגר"נ גולדברג זצ"ל שהגדר הוא שכבודו נחשב כמו הפסד ממון אך לא מפני טירחא בעלמא. והלא המוצא אבידה שווה פרוטה אחת צריך להכריז עליה ומצאנו (ב"מ כח) שבזמן בית המדקדש היה מכריז עליה שבעה ימים אחרי כל רגל משלושה רגלים אף שמסתבר שלא היה טורח כך בשביל פרוטה של עצמו אמנם בספר פני יהושע (ברכות דף י"ט ד"ה שאני) כתב שהטעם שזקן פטור מהשבה הוא מפני שדומה למי שאבדה לו אבידה ששוה יותר מהאבידה של חבריו או שמלאכתו שווה יותר שאו אף אם האבידה השניה היתה שלו לא היה משיב ולכן גם זקן פטור. ומשמע לפי זה שכל שלא היה משיב את החפץ אפילו היה שלו מכל סיבה שהיא פטור מלהשיב את של חבריו, ע"ש, אמנם לא נמצא שהובאו דבריו להלכה.

העולה לדינא: חייב אדם להשיב אבידת חבריו אפילו כרוך בטורח גדול ואיבוד זמנו כל עוד שאין לו נזק כספי מההשבה.

ואף אם את שלו לא היה טורח להחזיר מפני איבוד זמן או טירחא, - מכל מקום את של חבריו חייב להשיב אך באופן זה לדעת הפני יהושע יש להקל וצ"ע אם אפשר לסמוך ע"ז לדינא.

(אמנם יש להעיר שבאופנים רבים אבידות שאינן שוות הרבה, בזמנינו אנו דנו הפוסקים באופנים רבים לפטור מהשבה מטעמים אחרים [כגון שהבעלים מתאשים אפי' עם סימן בדברים ששוים מיעט וכדו'] וענין זה צריך לבדוק בכל מקרה לגופו ואין כאן מקומו להאריך).

שהביצים או האפרוחים מוקצים ואינו יכול לזכות בהם, והכרעת רוב האחרונים והראשונים שחלק מהמצווה הוא לזכות בבנים, ונראה כוונתו כעין מה שפסק החתם סופר, שאין לומר שיעשה שילוח האם כדי לצאת לכל הפחות שיטת החכם צבי (סימן פג) והחות יאיר (סימן טז) וסיעתם שאין צריך לזכות בבנים, כי בשילוח הוא מצער את הציפור, ואינו ראוי לצערה כאשר אינו מקיים את המצוה לדעת הרבה פוסקים.

שילוח האם דווקא כאשר לוקח הבנים

ומה שכתב שהכרעת הראשונים ורוב הפוסקים שכל המצווה רק כאשר מבקש ליטול את הבנים הוא על פי מה שפסק החזון איש (יורה דעה סימן קעה אות ב ד"ה ומכאן), ורבי חיים קניבסקי בספרו שיח השדה (ליקוטים סימן ט) הביא שכהכרעת החזון איש כן מפורש בחידושי הר"ן (חולין קלט.) ובמאירי (שם קלט:) וכן הוכיח מדברי הרמב"ן הרשב"א הריטב"א והר"ן (שם קלה:).

ובספר שלח תשלח (עמוד מא) הביא כי מפורש כתבו כן הרוקח (דברים סוף פרשת כי תצא) בשם רבי שמואל החסיד שמצות שילוח כשלווקח הבנים, אבל אם רוצה להניח הבנים אז אינו חייב לשלח, וכן לכתב רבינו בחיי (דברים כב פסוק ז) שאינו חייב בלשלח אלא כשהוא רוצה ליקח הבנים. וכן מוכח ברבינו יונה (שם) שכתב שמצוות שילוח הקן אינה חיוב על האדם אלא רשות, והיינו שרשאי שלא לקח את הביצים ולא להתחייב. ועוד הביא שכן היא הכרעת הפוסקים, המקנה (קדושים מא. ד"ה מצוה), הברוך טעם (דין ד פ"א) המנחת חינוך (מצוה תקמד) שחייב רק אם 'רוצה ליקח', מרומי שדה (חולין קלט:) מהר"ם שיק (בחיבורו על המצוות מצוה תקמה) ובעיקרי דינים (סימן לב סי' טז). וכן כתב החפץ חיים בספרו המצות הקצר (עין סימן עד). וכן היא הכרעת המנחת שלמה (תנינא סימן ה סי' ק ד) וכתב בספר שלח תשלח (שם) שכן הורה לו הגר"ש אלישיב שאמנם מרוב הפוסקים מוכח שלא כהחות יאיר וכהחכם צבי, אך בוודאי ענין גדול לקחת את הבנים כדי להכניס עצמו בחיוב מצווה זו.

הנה נתבאר שהגם שכבר נהגו גם בימי החול לשלח את האם בלי לאחוז בכנפיה, הרי דעת הראשונים ורוב הפוסקים שמצוות שילוח האם דווקא כאשר לוקח את הבנים, והרי בשבת אינו יכול לקחת את הבנים שהם מוקצה, נמצא שאינו יכול לשלח בשבת קודש.

ועוד, שכבר נתבאר כי לפי דברי הרש"ש אין ראוי לקיים שילוח הקן גם בשבתות ויו"ט, וכן סבר החתם סופר בדעת התיקוני זוהר שאין לעורר יללה בשבת קודש. וכן כתב הגר"ש וואזנר שבשבת קודש אין צריכים ליללה, והקדש ברוך בעצמו מעורר רחמים על ישראל. ולכן לדינא אין לעשות שילוח האם בשבת קודש, רק ימתין למוצאי שבת ויקיים המצווה.

להלכה:

אין מקיימים מצוות שילוח הקן בשבת, משום שאסור לצוד הציפור בשבת ואף יש בזה איסור מוקצה, וגם אם יפריח הציפור מבלי לצוד ומבלי לטלטל, יש לחוש לדעת הרמב"ם שבצורה זו אינו מקיים המצוה ונמצא מתאכזר שלא לצורך. ועוד יש לחוש לדעת רוב הראשונים שאין מצווה לשלח את האם אם אינו רוצה לקחת את הבנים, וכל המצווה היא להקדים לשלח קודם שיקח את הבנים, והרי בשבת קודש לא יוכל לקחת את הבנים לעצמו שהרי הם מוקצים, נמצא שלא קיים את המצווה וציער את האם ללא תועלת. ועוד שע"פ קבלה טובה שלא לקיים מצווה זו בשבת ויו"ט. לכן יש לשמור את המצווה לאחר השבת.

להצטרפות לקבלת העלון במייל: newsletter.mechubarim@gmail.com